

Gepubliceerd in *Ons Erfdeel* 2015/4.
Zie www.onserfdeel.be of www.onserfdeel.nl.

[B] HET BEELD VAN HARRY MULISCH

Op 6 november 2010 werd Harry Mulisch op begraafplaats Zorgvlied in Amsterdam ter aarde besteld. Toen de kist in een rondvaartboot naar de laatste rustplaats werd vervoerd, deed zich een opmerkelijk natuurverschijnsel voor: aan de hemel verscheen een heldere regenboog, die pas verdween nadat de bestemming was bereikt. De media maakten er gretig melding van en droegen aldus eens te meer bij aan de beeldvorming rond de schrijver, die bij leven de indruk wekte op vertrouwelijke voet te staan met het hogere. In zijn literaire werk, maar blijkens zijn autobiografische geschriften ook in zijn leven, komen tekens voor die verwijzen naar een wereld die achter de tastbare werkelijkheid schuilgaat.

Beeldvorming speelt een voorname rol in het huidige literaire klimaat. Daarin is het vaak eerder begonnen om de biografie en de reputatie van de auteur dan om zijn werk. Van de schrijver wordt verwacht dat hij zich met enige regelmaat in de publiciteit begeeft om daar de aandacht op zich te vestigen. Dimitri Verhulst, de auteur van het

Boekenweekgeschenk 2015, luisterde het laatste boekenbal zelfs op met gezang.

De ontwikkeling van de literatuur wordt steevast op enige afstand gevolgd door de literatuurbeschouwing. Zij richt zich dus niet langer exclusief op de roman of de dichtbundel, maar concentreert zich steeds meer op het imago van de schrijver en de wijze waarop dit tot stand komt. Een geslaagd specimen van dit type onderzoek is de dissertatie *Verrek, het is geen kunstenaar. Gerard Reve en het schrijverschap*, waarop Edwin Praat in 2011 promoveerde en waarvan in 2014 een handelseditie verscheen (zie recensie p. XXX). Harry Mulisch (1927-2010) heeft steeds met onmiskenbare flair de publiciteit rond zijn persoon bespeeld, onder meer door het doen van provocerende uitspraken over de grootheid van zijn schrijverschap en de noodzaak in een bepaalde periode politiek te bedrijven in plaats van romans te schrijven. Het lag dus voor de hand dat ook de beeldvorming rond hem object van onderzoek zou worden. De vrucht daarvan is de studie *De Mulisch Mythe. Harry Mulisch: schrijver, intellectueel, icoon*, geschreven door Sander Bax.

In de 'Proloog' zegt hij gefascineerd te zijn door de vraag: "hoe creëert de schrijver een beeld van zichzelf waardoor wij lezers het gevoel hebben dat hij dicht bij ons staat?" Het resultaat van deze fascinatie is "het verhaal van de publieke figuur Mulisch". Dit verhaal valt niet samen met zijn biografie en evenmin met de analyse van zijn werk, al vormen beide daar onderdelen van. Bax richt zich op drie beelden die Mulisch, geholpen door de literatuurbeschouwing en de publiciteitsmedia, van zichzelf zou hebben geconstrueerd. Het eerste beeld is wat Bax "de Mulisch Mythe" noemt, af te leiden uit de vele mediaoptredens van de schrijver. Daarnaast, en soms in wisselwerking ermee, bestaat het beeld van de autonome schrijver en dat van de publieke intellectueel, die zich mengt in het maatschappelijke debat.

Deze indeling is problematisch, omdat de beelden niet systematisch van elkaar zijn onderscheiden, waardoor overlappingen onvermijdelijk zijn. De *Mulisch Mythe* wordt niet inhoudelijk gedefinieerd, maar via de herkomst van de gegevens waaruit zij is opgebouwd (de publiciteitsmedia). De andere twee beelden krijgen wel een inhoudelijke lading, al berusten zij op zijn

minst gedeeltelijk op het optreden van de auteur in de media: Mulisch die zich als beginnend auteur door H.A. Gomperts laat interviewen over zijn schrijverschap; Mulisch die in een ander televisieoptreden of in een kranteninterview zijn opinie ventileert over de toestand in de wereld, Cuba en Amsterdam in het bijzonder. Een extra complicatie is dat de *Mulisch Mythe*, gelet op titel en ondertitel van het boek, niet één van de drie beelden is, maar (ook) schrijver, intellectueel en beroemdheid omvat. Deze conceptuele vaagheid bemoeilijkt de analyse van de beeldvorming rond Mulisch. In zijn beschrijving daarvan gaat Bax chronologisch te werk. Hij begint bij de pogingen van Mulisch in de jaren vijftig naam te maken als schrijver. Via zijn optreden in de jaren zestig als publieke intellectueel, die de fictie heeft afgezworen, keert Mulisch in de jaren zeventig terug naar de literatuur. Daarna ontwikkelt hij zich tot een internationaal gelauwerd auteur, die met *De ontdekking van de hemel* (1992) zijn meesterproef aflevert. In deze vuistdikke roman combineert Mulisch engagement en fictie.

Bax komt lof toe voor de zorgvuldige manier waarop hij meestal de ontwikkeling van Mulisch en de beeldvorming rond zijn persoon beschrijft. Waar hij tekortschiet, zijn de feilen te herleiden tot de vaagheid van zijn centrale begrippen, waarvan ik eerder melding maakte. Zo dwaalt hij af in de bladzijden over de collectieve opera *Reconstructie* (1969), waaraan behalve vijf componisten Hugo Claus en Harry Mulisch meewerkten. Het betreffende hoofdstukje vormt eerder een verslag van het ontstaan en de opvoering van deze opera dan een analyse van de bijdrage die dit project levert aan de beeldvorming rond de laatstgenoemde schrijver. Ook de volgende passage bevat bijzonderheden waarvan de relevantie voor het eigenlijke onderwerp van Bax' studie onduidelijk is: "Toen Mulisch tijdens het schrijven van *De aanslag* plotseling pijn in zijn zij kreeg, zag zijn arts Julius Roos – de latere partner van zijn eerste echtgenote Sjoerdje – daarin aanleiding om hem te onderzoeken. In het ziekenhuis constateerde men dat de schrijver maagkanker had."

Begrijpelijk is wel dat Bax *De ontdekking van de hemel* aan een uitvoerige analyse onderwerpt. De roman geldt niet alleen als een hoogtepunt in het oeuvre van Mulisch, maar bovendien spreekt er een

engagement uit dat hij in zijn eerdere werk reserveerde voor non-fictie als *Bericht aan de rattenkoning* (1966).

Overigens had Bax zich iets meer mogen bekommeren om het onderscheid tussen fictie en non-fictie bij Mulisch en de bijdrage aan de beeldvorming die daaruit resulteert. Ook het zojuist genoemde boek bevat een kunstgreep die uitgesproken literair is. *Bericht aan de rattenkoning* wordt door de schrijver in het 'Voorbericht' gepresenteerd als een boek over "de geschiedenis van Amsterdam in de periode 1965-1966". Het biedt echter niet alleen geschiedschrijving, maar is ook een pamflet, dat wil zeggen: "deel van de gebeurtenissen". *Bericht aan de rattenkoning* nodigt dus uit tot een niet-literaire lectuur. Echter, het derde deel van het boek brengt daarin verandering. Het beslaat niet meer dan één bladzijde en draagt de titel 'De rattenkoning'. Daarin wordt beschreven, zonder expliciet verband met het voorafgaande, wat een rattenkoning is: een groep ratten waarvan de staarten met elkaar zijn vergroeid. Dit fenomeen symboliseert de klik van regenten over wie Mulisch eerder heeft geschreven. Ook andere non-fictiewerken van Mulisch, zoals *Het seksuele bolwerk* (1973), bevatten vele details die meer zijn dan werkelijkheidsbeschrijving.

Zo zijn er meer kritische kanttekeningen te plaatsen bij de studie van Bax, zonder dat ik de waarde daarvan wil minimaliseren. Een aantal malen lijkt hij de gedachten van Mulisch te kunnen lezen, zoals in het volgende fragment: "Mulisch stond in 1969 aan de vooravond van een nieuwe transformatie van zijn schrijverschap. Hij was nu al een decennium lang de bekendste politiek bewuste schrijver van Nederland. Hij stond te boek als een voorvechter van Castro's communistische revolutie op Cuba. Hij begon echter te merken dat deze strategie misschien wel eens contraproductief kon werken." Waarom is het een "strategie" dat Mulisch de revolutie van Castro steunt? En waaruit blijkt dat Mulisch bemerkt dat deze strategie tegen hem werkt? Hier wreekt zich dat het onderzoek naar beeldvorming intenties vooronderstelt waarvan het bestaan onzeker is.

Ondanks de gesignaleerde feilen is *De Mulisch Mythe* een interessante studie voor wie belang stelt in de wijze waarop Harry Mulisch zich manifesteerde

in het publieke domein. En natuurlijk levert dit boek op zijn beurt een bijdrage aan het beeld van de schrijver. Hij zou er waarschijnlijk mee ingenomen zijn geweest.

G.F.H. RAAT

SANDER BAX, *De Mulisch Mythe. Harry Mulisch: schrijver, intellectueel, icoon*, Meulenhoff, Amsterdam, 2015, 478 p.
